

Boekbesprekingen

Rhea Galanaki, *Stille, diepe wateren. De schaking van Tasoula*. Vertaling Hero Hokwerda. Groningen: Uitgeverij Ta Grammata (Grieks Proza XXIV): 2012. 325 pp. ISBN 978-90-808-9429-7. Prijs: € 19,50.

Waarschijnlijk gaat het hier om een van de vele ambigue punten van de geschiedenis, van het leven zelf misschien wel, die de literatuur én als geoorloofd beschouwt én als belangwekkend, punten die misschien altijd wel onopgehelderd zullen blijven [...] De gebeurtenissen, lezer, vinden op één manier plaats, maar hun relaas en hun interpretatie en evaluatie op meerdere – en op dat meervoud van de lezingen richt een schrijver zijn lens. (p. 78-79)

Ziehier in een notendop de poëtica van Rea Galanaki, van de hand van de auteur zelf. Deze Kretenzische verwierf in 1989 naam en faam met haar eerste roman *Het leven van Ismail Ferik Pasja* (eveneens vertaald door Hero Hokwerda en verschenen als aflevering XIV in de reeks Grieks Proza) en heeft zich sindsdien opgewerkt tot een van Griekenlands meest gevierde hedendaagse schrijfsters. Hoewel *Stille, diepe wateren* (2006), haar vijfde roman, heel verschillend is van haar eersteling, bevat ook dit boek een aantal elementen die met de regelmaat van de klok terugkeren in het oeuvre van Galanaki. Zoals het citaat hierboven aangeeft, is er eerst en vooral het genre. De meeste van Galanaki's romans vallen onder de noemer die zowel in de Griekse letterkunde als op het internationale literaire toneel aangeduid wordt als 'historiografische metafiction'. De schrijfster legt een duidelijk voorliefde aan de dag voor 'historische romans' die er – conform hedendaagse theorieën over geschiedschrijving en tekstualisering in het algemeen – niet zozeer op uit zijn om dé historische waarheid voor eens en altijd vast te leggen, maar die de mogelijkheid tot waarheidsgetrouwe geschiedschrijving in vraag stellen en tegelijkertijd ook het artistieke scheppingsproces in de schijnwerpers plaatsen. *Stille, diepe wateren* noemt Galanaki zelf een 'kroniekroman', een literaire poging om via uitvoerig bronnenonderzoek een stukje Griekse geschiedenis te ontsluiten. In die zin is *Stille, diepe wateren* minder fictioneel (en leunt de roman dus dichter aan bij geschiedschrijving) dan haar overige werk, maar op de 'meta-component' heeft dit weinig impact. Deze komt vooral tot uiting doordat de lezer regelmatig geïnformeerd wordt over het schrijfsproces van de roman en de stappen die hiertoe werden ondernomen,

waarbij de auteur telkens weer wijst op het tegenstrijdige karakter van haar bronnen en het niet nalaat te benadrukken dat ook haar ‘reconstructie’ maar ‘een’ versie van feiten is. Galanaki schrijft zich op die manier in in de post-moderne literaire traditie, die in laatste instantie probeert om hedendaagse taal- en geschiedenisfilosofische inzichten te illustreren aan de hand van een interessant verhaal.

Want dat *Stille, diepe wateren*, los van alle filosofische bespiegelingen, bovenal een intrigerend verhaal vertelt, staat buiten kijf. In het verlengde van de interesse voor het verleden van haar geboorte-eiland die typerend is voor Galanaki’s proza in het algemeen, presenteert de roman zich als een reconstructie van een uiterst belangwekkende episode uit de recente geschiedenis van Kreta. In het brandpunt van de belangstelling staat deze keer de kwestie van de schaking, in het begin van de jaren 1950, van de 20-jarige Tasoula Petrakoyoryi door de dertiger Kostas Kefaloyannis. ‘Koundokostas’, zoals hij doorgaans genoemd wordt, is erop uit om een huwelijk af te dwingen en als echtgenoot aanvaard te worden door de familie van het meisje (wegens de rivaliteit tussen beide families was een gewoon aanzoek tot mislukken gedoemd). Deze praktijk was krachtens het gewoonterecht schering en inslag in de Griekse wereld tot het midden van de 20ste eeuw, maar omdat de vader van Tasoula heel wat aanzien genoot – tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij een belangrijke aanvoerder geweest van het Kretenzische verzet tegen de Duitsers en bovendien behoorde hij tot de top van de Venizelistische (liberale) partij – groeide de ‘banale’ schaking in dit specifieke geval uit tot een zaak van staatsbelang. Binnenlandse en buitenlandse media waren maandenlang in de ban van deze kwestie, en onmiddellijk na de ‘roof’, toen Kostas en Tasoula zich voor hun belagers verschansten op de Psiloritis-berg, werd zelfs even de krijgstoestand afgekondigd.

Meer dan een halve eeuw na datum maakt Galanaki de eerste echte *round up* van deze episode – de ‘zwijgplicht uit de traditionele ‘erecode’ was tot nog toe het grootste obstakel voor een dergelijke onderneming geweest. Aan de hand van zeer uiteenlopend bronnenmateriaal (het persoonlijk archief van Kostas Kefaloyannis, waaronder een chronologisch verslag van zijn versie van de feiten, berichtgeving in Kretenzische en Atheense kranten, interviews met betrokkenen, gerechtelijke documenten, een recente televisie-uitzending met de broer van de protagonist én een persoonlijk interview met de protagoniste zelf) probeert de auteur om de feiten op een rijtje te zetten: de contacten tussen de twee ‘geliefden’ vóór de schaking, de roof van Tasoula, hun verblijf op de onherbergzame hoogten van de Psiloritis, hun heimelijke huwelijk, hun overgave aan de autoriteiten, de gevangenschap van Kostas en ten slotte zijn

proces. Toch laten de gebeurtenissen zich niet zomaar vastpinnen: bronnen die elkaar tegenspreken, kranten die slechts hún ideologisch geladen versie van de feiten geven en vooraanstaande getuigen die niet vrijuit kunnen of willen spreken, de muze van de postmoderne geschiedschrijving is een weerbarstige en wispelturige dame. Vorm en inhoud zijn dus goed op elkaar afgestemd, zodat Galanaki's relaas bovenal duidelijk maakt dat de ware toedracht van deze schaking voor altijd in de 'stille, diepe wateren' van de Krentzische geschiedenis verborgen zal blijven.

Behalve deze 'historische' laag behandelt de roman op een dieper niveau ook (de moeilijkheden die gepaard gaan met) de overgang van een traditioneel maatschappijmodel gebaseerd op het ongeschreven gewoonterecht naar een modernere samenleving waarin het burgerlijke wetboek de enige toetssteen is. Ook in dit opzicht toont *Stille, diepe wateren* dat literatuur vaak de kunst verstaat om te peilen naar de complexiteit van de dingen zonder definitieve antwoorden te geven. Dat Galanaki's sympathie uitgaat naar de traditionele Griekse samenleving, leidt niet de minste twijfel: over het proces dat Kostas zal verliezen laat ze zich bijvoorbeeld ontvallen dat "[...] het eenvoudigweg twee juridische codes [waren] die het tegen elkaar opnamen: de strafrechtelijke code van de verstikkende Griekse staat van na de burgeroorlog tegenover de erecode van het gewoonterecht" (p. 119-120), en over het algemeen wordt de ruwe hoofdpersoon veel warmer geportretteerd dan de verfijndere maar koele Tasoula. Tegelijkertijd behoort Kostas echter wel tot de patriarchale, vrouwonvriendelijke wereld waartegen Galanaki in andere romans in het verweer komt, zoals *Eleni, of Niemand* (1998) en recenter nog *Vuren van Judas, asresten van Oidipous* (2009). Naast de bevattelijke manier waarop ze deze problematiek uit de doeken doet – ook de hedendaagse Griekse lezer is doorgaans niet meer vertrouwd met praktijk van het gewoonterecht, maar voelt vaak wel nog een zekere nostalgie naar de traditie –, verklaart de dubbele inhoudelijke lijn meer dan waarschijnlijk het grote succes dat *Stille, diepe wateren* in Griekenland heeft gekend.

Tot slot nog een woordje over de rol die in de roman voor de literaire traditie is weggelegd. Postmoderne teksten vertonen nu eenmaal de neiging om hun schatplichtigheid aan literaire voorgangers tentoon te spreiden, en in het geval van dit 'liefdesverhaal' is dit niet anders. De parallellen die Galanaki sporadisch met de wereldliteratuur trekt zijn vaak *usual suspects* – het verhaal van Paris en Helena (schaking), Shakespeares *Romeo and Julia* (rivaliserende families) –, maar daarnaast ontbreekt ook de Hellenistische, Byzantijnse en Nieuwgriekse prozatradiatie niet op het appel. Zo roepen de vele verwijzingen naar de 'slavernij' van de liefde onwillekeurig reminiscenties op aan de avon-

turenroman (een genre dat van de Hellenistische periode tot de Griekse romantiek met de regelmaat van de klok opduikt), terwijl Kostas' trouwe vriend en medeplichtige vereenzelvd wordt met Polydoros, de beste vriend van Erotokritos in het gelijknamige Kretenzische narratieve gedicht uit de 17de eeuw dat ook al over een onmogelijke liefde verhaalt. Kortom, voor wie Kreta en Griekenland een warm hart toedraagt en bereid is om tijdens de lectuur een inspanning te leveren, is *Stille, diepe wateren* een *must read*.

Pieter Borghart

Davettas, Nikos, *Het Joodse bruidje*. Vertaling Hero Hokwerda. Groningen: Uitgeverij Ta Grammata (Grieks Proza XXV): 2012. 114 pp. ISBN 978-90-819-3700-9. Prijs: € 16,50.

Niki is een moderne jonge vrouw die kampt met anorexia. Ze probeert al heel haar leven in het reine te komen met haar vader en de louche rol die hij speelde, zowel in het gezin als tijdens WOII en in de turbulente periode daarna. De mannelijke hoofdpersoon, 49 en zonder naam, wordt verliefd op haar en tracht haar spel van aantrekken en afstoten te vatten. Tegelijk sleept ook hij het chaotische handelen van zijn vader met zich mee.

In zijn roman *Het joodse bruidje* schetst Davvetas op een caleidoscopische manier verschillende intrigerende personages die worstelen met hun verleden, maar ook met hun heden en toekomst. In achttien korte hoofdstukken komen de verhalen van elk van deze personages aan bod: Niki, de man, hun ouders en via hen verschillende joden uit Thessaloniki, die elk een eigen relaas over de Holocaust en het antisemitisme in Griekenland naar voren brengen. Deze verhalen worden door elkaar en via flashbacks verteld. Dit creëert bij de lezer het gevoel van een soort puzzel of thriller. Je weet vaak niet onmiddellijk wie aan het woord is of over wie het precies gaat. Op ingenieuze wijze word je als lezer meegesleept in het kluwen waarin de personages zich bevinden. Maar Davvetas ambieert niet om alle draadjes van het verhaal netjes aan elkaar te knopen. De ware toedracht wordt niet geëxpliciteerd en de roman baadt in een sfeer van gelatenheid en nakende dood. Davvetas profileerde zich lang enkel als dichter en waagt zich pas sinds 1999 aan proza. Dat merk je ook aan *Het joodse bruidje*: hij bekoort ons met zijn rijke taal met veel beeldspraak en mijmerende passages. Toch kan dit ook menig lezer op zijn honger laten zitten, temeer daar het verhaal van Niki onverwacht een wat drastische, pathetische afloop kent, die mij alleszins niet zo beviel.

Het is een van de aspecten die *Het joodse bruidje* niet tot een zo gemakkelijke roman maakt. Een ander is de eruditie die in het werk vervat zit. Om te beginnen situeren de verhalen zich in de complexe Griekse geschiedenis vanaf WOII en wordt er verwezen naar diverse gebeurtenissen en figuren uit de oorlog, de Holocaust, de burgeroorlog die erop volgde en het kolonelsregime van 1967 tot 1973. In zijn nawoord geeft Davvetas zelf aan zich uitgebreid gedocumenteerd te hebben, specifiek over de joden uit Thessaloniki. Door deze waarheidsgetrouwheid zweeft de roman tussen fictie en non-fictie, al zijn quasi alle personages fictief. Davvetas geeft ons op die manier een complexe bespiegeling over het moderne Griekenland en over hoe niet alleen de personages maar ook de moderne Griek in het algemeen met zijn geschiedenis omgaat. De uitspraak “Stelletje rotgrieken, jullie hebben haar gedwongen haar verleden te herkauwen tot ze het uitkotste” (p. 91) verradt veel over de problematische houding van de Grieken tegenover verleden en heden.

Naast deze historische component bulkt de roman van de culturele referenties. Cruciaal daarbij zijn de schilderijen van Rembrandt zoals *Suzanne en de oudsten* en *Het joodse bruid*. De ambiguïteit in het interpreteren van die schilderijen illustreert de ambivalentie die de hoofdpersonages in hun leven voelen. Daarnaast passeren Jacob Gladstein, Goya, Pessoa, Anagnostakis en Thomas Mann – om maar enkele namen te noemen – de revue om dat gevoel van innerlijke onrust kracht bij te zetten. Davvetas maakt dit intellectualisme expliciet door geregeld citaten of personen te duiden in voetnoten. Deze Nederlandse vertaling trekt die lijn door en voegt een hele reeks extra noten toe voor historische gebeurtenissen en figuren die voor de West-Europese lezer minder gekend zijn. Over het algemeen voelde ik mij hier wat ongemakkelijk bij. Ten eerste stel je jezelf geregeld de vraag waarom het een wel en het ander niet verklaard wordt. Zo schetst Davvetas kort namen als Riefenstahl en Mengele, die bij ons redelijk vertrouwd zijn, in tegenstelling tot diverse Griekse politici bijvoorbeeld. Ook de noten van Hokwerda roepen deze vragen op. De naam Niki wordt tot tweemaal uitgelegd (p. 10, 47), terwijl bijvoorbeeld Karamanlis of Heracliden op p. 75 niet geduid worden. Ten tweede remmen al die noten de lectuur en geven ze een wat belerende, pedante indruk. Zeker op het vlak van de historische context was een inleiding met een brede schets van de periode een beter idee geweest.

Nog andere redactionele aspecten in deze uitgave remmen m.i. de lectuur. Om te beginnen is de punctuatie druk, waarbij vooral het overdadig gebruik van de drie puntjes grenst aan het absurde (p. 27, 49, 83, enz.), een kwalijke eigenschap die tot de originele Griekse tekst terug te voeren is. Bepaalde beslissingen van de vertaler maken het schriftbeeld nog zwaarder en zijn m.i.

overbodig: zo worden er accenten op de Griekse namen gezet en wordt er frequent gebruik gemaakt van nadruksaccenten in het Nederlands (“Dúitse” op p. 39 of “indertijd óók” op p. 76). Gecombineerd met hier en daar een schoonheidsfoutje (bv. zeer onduidelijke zinnen op p. 63) en enkele verwoordingen die typisch zijn voor Nederland (pleepapier, de deken), zorgt dit ervoor dat het lezen soms stroever verloopt dan nodig. Een beter afgewerkte redactie had deze intrigerende, gelaagde roman beter kunnen dienen. Want gezien de complexiteit van deze korte roman zal de lezer sowieso een stevige kluij hebben aan *Het joodse bruidje*.

Steven Van Renterghem

Myron Zolotakis, *Atraktos. Gedichten*. Vertaling Hero Hokwerda. Groningen: Uitgeverij Ta Grammata (Obolos XVIII): 2012. 101 pp. ISBN 978-90-819-3701-6. Prijs: € 16,50.

Van weinig moderne Griekse dichters is zo weinig bekend als van Myron Zolotakis. Zelfs in tijden waarin Google bij om het even welke zoekopdracht tot bruikbare informatie leidt, levert de naam van deze dichter weinig meer op dan zijn geboortjaar (°1961), zijn woonplaats (Piraeus) en de titels van twee dichtbundels die hij tot nog toe heeft gepubliceerd bij de Atheense uitgeverij Kastaniotis: *Wachter van wateren* (Φύλαξ υδάτων, 2000) en *Scheepssloperij* (Διαλυτήριο, 2003). Die zijn nu beide vertaald in het Nederlands en samen met enkele eerder onuitgegeven gedichten (*De transparantie van de seconde / Τα διάφανα του δευτερολέπτου*) gebundeld in de tweetalige uitgave *Atraktos*.

Zolotakis is een goed bewaard geheim in de hedendaagse Griekse letteren, want ook in literatuurgeschiedenissen en bloemlezingen vinden we zijn poëzie voorlopig niet terug. Voor de lezer (en recensent) die bij aanvang van zijn lectuur toch op zoek is naar een aanknopingspunt, is er gelukkig de achterflap van de tweetalige uitgave (een aspect van wat Gérard Genette in het pre-Google tijdperk ooit de ‘peritekst’ heeft genoemd). Daarop staat onder meer het volgende te lezen:

Van een gedicht is het of het ergens bestaat
 en ik het ontdek.
 Ik ontdek een deel ervan
 en daarna laat ik het achter mij.
 Ik verwerp de gangbare optiek
 van de werkelijkheid, die haar ondergang is.

Ik wil dichter komen
bij de waarheid, bij wat er gebeurt.

Zolotakis lijkt met zijn poëzie dus op zoek te gaan naar een hogere essentie of waarheid die schuilt achter de oppervlakkige waarneming van de alledaagse wereld, en in die zin zouden we zijn poëtica ‘neosymbolistisch’ kunnen noemen. Dit symbolisme treedt ook expliciet naar voren in een aantal gedichten: zo draagt een van de gedichten uit *Wachter van wateren* de titel ‘Tweede waarheid’, eindigt het vijfde gedicht uit de bundel *Scheepssloperij* (waarin alle gedichten titelloos zijn) met de verzen “voor de maximale ont-hulling / van de werkelijkheid” (p. 35) en thematiseert een van de (eveneens titelloze) onuitgegeven gedichten uit *De transparantie van de seconde* mis-schien wel het poëtische scheppingsproces:

De helling wordt loodrecht
We zullen naar boven klimmen om in te huldigen
wat onverwezenlijkbaar is
of
we zullen het blijven proberen
(p. 95)

In een andere reeks gedichten die hier nauw bij aansluit, vooral uit de eerste bundel, staat de eenzaamheid van de dichter centraal. Ze roepen het beeld op van een kunstenaar die zich graag terugtrekt uit de waan van de dag om zich op te houden in zijn eigen (talige) wereld. Dit blijkt reeds impliciet op het einde van het titelgedicht ‘Wachter van wateren’: “Watergevoel / Verschanst mij in vestingschelp” (p. 11). Deze verzen zijn nog maar een voorproefje van Zolotakis’ dichterlijke kluzenaarschap, dat naarmate zijn debuutbundel vordert steeds nadrukkelijker naar voren komt, bijvoorbeeld in ‘Het probleem’:

Het probleem is eenvoudig
Om te zien moet je je ogen openen
En ik zie alleen met de ogen dicht
Zo zul je mij nooit zien en ik jou niet
Want wanneer ik bij je kom
Is het nacht en slaap jij
(p. 49)

Dat het solitaire bestaan van de dichter thematisch gekoppeld wordt aan een reeks spaak gelopen of onbereikbare liefdes, komt niet echt als een verras-

sing. Heel wat gedichten van Zolotakis behandelen dit universele thema rechtstreeks of onrechtstreeks, soms vrij cryptisch – zoals in het gedicht met de enigmatische titel ‘61 c Cygni’, die blijkens de uitleg van de dichter alleen bij astronomen onmiddellijk een belletje doet rinkelen – maar soms ook heel concreet. Dit is bijvoorbeeld het geval in het gedicht met de prozaïsche titel ‘Verhuizing’, waarin de dichter vanuit een spinnenweb een leegstaand huis observeert waarin hij misschien ooit met zijn geliefde heeft gewoond (of had kunnen wonen). Hoe dan ook, de laatste strofe geeft het gevoel van onbereikbaarheid goed weer:

Zo meteen komen de nieuwe bewoners
 Die schoon gaan maken gaan verven
 De kamer gaan vullen met stemmen
 Ik zal niet weggaan
 Ik blijf hangen aan het web van de spin
 En ga proberen om de tijdmachine te vinden
 Om alleen in onze dagen te leven
 (p. 41)

Andere thema’s die aan bod komen in de niet altijd eenvoudige, soms zelfs ronduit enigmatische maar steeds melancholische verzen van Zolotakis zijn het verstrijken van de tijd, afscheid nemen en – hoe kan het ook anders – de dood. Soms wordt de tijd zelfs buiten spel gezet, zoals in het gedicht met de aan Giannis Ritsos refererende titel ‘Vierde dimensie’. Hierin vormt een oude foto (van Ritsos? of van een geliefde?) de aanleiding tot een imaginaire ontmoeting (“We verenigen ons als twee bolletjes kwik”) over de grenzen van ruimte en tijd heen:

De tijd is verbaasd
 Ik fluister je in het oor
 Eeuwen terug of vooruit doet er niet toe
 We zullen even oud zijn
 (p. 19)

Of het nu om een ontmoeting gaat met de grootmeester zelf dan wel met een onbereikbare geliefde, deze verzen zijn alleszins typerend voor de gelaagdheid van Zolotakis’ poëzie waarin vaak verschillende thema’s met elkaar verweven worden. Mooi is dat het lange gedicht – tenminste naar Zolotakis’ maatstaven – waarmee de uitgave besluit, blijkens de opdracht (“Voor Hero”, p. 99) speciaal voor de vertaler is geschreven. Het brengt een aantal van de

hierboven vermelde thema's in een groter geheel samen en, belangrijker misschien nog, laat zowaar een vleugje optimisme zien:

Antieke zon gloort
Ik kijk erin en sluit de ogen
In mijn eigen duisternis heel even
Een stralende schijf onze ijdelheid

(p. 101)

Verbazingwekkend hoeveel deugd een poëtische zonnestraal kan doen na drie bundels dichterlijke zwaarmoedigheid.

Net zoals de oorspronkelijke Griekse uitgaven is ook deze tweetalige 'verzamelbundel' rijkelijk geïllustreerd met schetsen in kleur en zwart-wit van de kunstenaar Dimitris Mytaras, die de gedichten soms aanschouwelijker maken maar de lezer evengoed opnieuw aan het denken zetten. Samen met het opdikkende, licht crèmekleurige papier geven ze aflevering XVIII van de Obolos-reeks ook materieel wat extra cachet.

Pieter Borghart